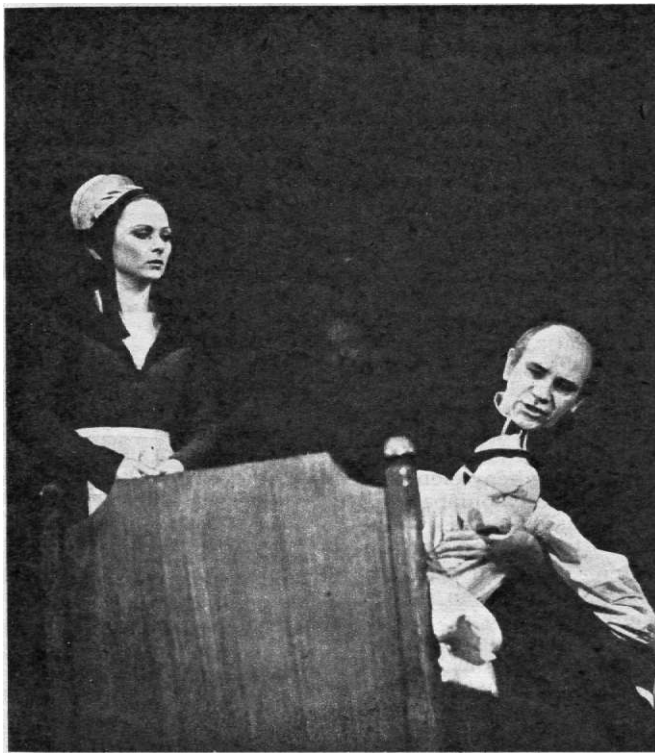

Salemi boszorkányok

Arthur Miller remekét rég nem játszották nálunk; a hajdani előadás emléke mégis él. És sokan emlékeznek a filmváltozatra is, Yves Montand tölgyfából faragott Proctorára és Myléne Demongeot pokolbéli Abigailjére, az egész mű félelmetes, nyomasztó légkörére és felemelő tisztaságára. A Salemi boszorkányok kétségtelenül korunk legnagyobb drámai teljesítményei közé tartozik. Arthur Miller — ha semmi mást nem írt volna életében, mint ezt az egyetlen tragédiát — akkor is bevonult volna általa az irodalomtörténet, a drámatörténet klasszikusai közé.

A XVII. század végén, a komorságában és bigottságában megkeseredett amerikai protestantizmus vidéki fészkeben játszódó darab a vakbuzgóság romboló erejéről, a dogmák gyilkos, bénító ostobaságáról, a félelem tömeghisztériát keltő fertőzetről szól; egy, a vallásos hit álarcában megjelenő cinikus hatalom terrorjának körülményei között bontakozik ki a cselekmény. Ebben a légkörben minden lehetségessé válik: ártatlan félszavak, óvatlanul kiejtett mondatok juttatnak bitóra ártatlanokat; a megtorlások fokozódó áradatában az önnön hatalmába szinte beletébolyuló gépezet a hazugságok és féligazságok, a hamis látzatok és az indokolt rettegés légkörében a kicsikart vallomások hamis bizonyítékait perdöntő deliktummokká avatja.

A szemünk láttára kibontakozó tébolyban — annak ellenére, hogy nyilvánvalóan hűséges rekonstrukciója a hajdani, valóban megtörtént salemi „boszorkánypernek” — mégis, sokkal későbbi boszorkánypernek előképét látjuk. Miller, mint ismeretes, a maccarthysta boszorkányüldözések idején írta drámáját; amikor a spiclirendszer behálózta az emberek minden napjait, amikor baloldali meggyőződésű állampolgárok százait és ezreit vetették oda a mesterségesen felkorbácsolt tömeghisztéria áldozatául: amikor az „elárult atomtitkok” pánikjában, teljesen nyilvánvaló justizmorddal villamosszékbe ültették Ethel és Julius Rosenberget, amikor hosszadalmas és megalázó vizsgálatnak vetették alá Oppenheimer professzort, s amikor haladó gondolkodású tudósok, írók, művészek

Jelenet az előadásból (Bánsági Ildikó és Horváth Sándor) (MTI-fotó, Keleti Éva felv.)

egész sorát fenyegette a modern inkvizíció vörösfalló hisztériája, akkor Miller drámája, minden mesterkélt aktualizálás nélkül is a jelenhez és a jelenről.

Mert a történelmi díszlet és valódi históriai hitelesség egyetlen pillanatra sem fedte el a lényegét. Azt ugyanis, hogy ez a dráma Salemben és a XVII. században játszódik ugyan, de bárhol, bármikor játszódhatna, ahol és amikor vakhit és cinizmus, féktelen hatalomvágy és kicsinyes bosszúállás szabályozza a hatalom tetteit. A darabban ki is mondják az egyik kulcsmondatot: *aki nincs velünk, az ellenünk van.*

Márpedig minél tébolyultabban purifikál egy uralmáért reszkető hatalom, annál kevesebben képesek egyetérteni vele; egyre kevesebben tartanak vele, következésképp egyre több a deklarált „ellensége” is. A logikai láncolat könyörtelen: ahol egyre több az ellenség, ott egyre több akasztófát kell ácsolni s egyre több hóhért alkalmazni.

Így üzen hadat — egyre gyorsuló iramban — az elidegenedő hatalom a megalomániás percemberek kezén egy egész népnek: bukása elkerülhetetlen.

Miller félelmetes lélekis-

merettel, az ember legmélyebb vágyainak, ösztöneinek pontos analizisével állítja a színpadra figuráit. Hőse, John Proctor, egyszerű ember: drámai vétsége, hogy Abigaillel, a szolgálólánnyal megcsalta nagyszerrű és tiszta feleségét, s ki-hívta a szerelmes lány ördögi indulatú bosszúját. Hőssé emelkedése a dráma-irodalom egyik legcsodálatosabb lélektani ívét rajzolja: John Proctorból, a tanulatlan parasztemberből, az esendő férfiből a körülmények kényszerítő ereje csikarja ki a válaszokat, amelyek a jellem és erkölcs fénylő magaslataira vezetnek.

Berényi Gábor rendezése a dráma gondolati, filozófiai és etikai üzenetének pontos felfogásán alapul. Ugyakarja közvetíteni azt, hogy nyilvánvalóvá váljék: a gonoszság erői csak a gyávák cinkosságával szöhetik hálójukat; s hogy a tagadás, a szembeszállás erkölcsi ereje magával képes ragadni a jóra magányosan nem elég elszánt ingadozókat is. A rendezés izléses, a puritán környezethez illő, visszafogott és egyszerűség-törökvő.

Ezt a rendezői koncepciót — amelyet Hubay Miklós fordítói teljesítménye is inspirált (ez szinte a prédikátorok korának nyelvi tiszt-

aságával szólaltatja meg Miller dialógusait) — az együttes legtöbb helyen képes megvalósítani. De nem mindenütt. A színészi teljesítmények egyenletlenek.

Az est legjobb alakítását Horváth Sándortól láttuk, aki Hale tiszteletest, a beverly-i lelkipásztort testesíti meg. Tüneményesen rajzolja fel a vakbuzgó, ördögűző-kötelességét halálosan komolyan gondoló protestáns papot, aki irgalmatlanul végére akar járni a dolgának, könyörület és belátás nélkül, de aki egyetlen pillanatra sem hajlandó tovább a megtorlás cinikus apparátusának bűnrészes tettevéssé lenni, amikor ráébred az egész építmény hamisságára. Megrendítően tiszta színészi teljesítmény: túlzások, pózok és a közhelyek felhasználása nélkül való. Horváth Sándor dikciójának tisztaságával, intellektuális fegyelmével és a legapróbb részletek kidolgozásával élete egyik legjobb teljesítményéhez jutott el. Meggyőző és elragadó tisztaságú figurát teremt Szemes Mari, aki tökéletesen átélte játékkal varázsolja elének Elisabeth Proctor. Abigail szerepében Bánsági Ildikót láttuk: az ördögi ravaszságú, kegyetlenül egyszerű tervet kiagyaló kis ribancot remekül formálta meg, de mint ha kissé adós maradt volna a szerelmes asszony színeivel, pedig Abigailt éppen John Proctor iránti monomániává torzuló szerelme taszítja a halálos következményekkel fenyegető útra. Bodrogi Gyula Parris tiszteletében megmutatja, hogy annyi más műfajú siker után képes hitelesen megrajzolni egy rossz jellemű, gyáva és bosszúálló pap alakját; a darab végén, amikor rettegni kezd a következményektől, félelmetes pillanatok tud teremteni.

Kránitz Lajos korrekt eszközökkel, jó drámai érzékekkel játssza John Proctor. De: *játssza*, ahelyett, hogy azt írhatnánk: *ő az*. Nem a tehetségével, nem a szövegmondásával, nem a figurateremtő készségével van a baj; ehhez a szerephez fel kell nőni, meg kell érni rá: nagyobb formátumú egyéniség kell hozzá, aki a hallgatásával is képes betölteni a színpadot.

A többi szereplő közül igazságtalanság lenne említés nélkül hagyni Pálos Zsuzsát, Betty alakítóját és Fülöp Zsigmondot, ökegyelmessége, a főkormányzó-helyettes megjelenítőjét. Fehér Miklós kitűnően megoldott díszlete és Jánoskúti Márta invenciózus jelmeztervezői munkája színvonalasan szolgálta az előadást.

Gesztai Pál